

Ugens Aarhushistorie: Jødiske købmænd og handlende

I januar er DOKK1 og Aarhus Stadsarkiv vært for en vandrestilling om dansk jødisk liv gennem 400 år. Vandrestillingen har bevæget sig rundt i Danmark siden november 2022, og nu bliver det Aarhus' tur.

Udstillingen vil stå på Udsigten på DOKK1 fra 11. januar til 24. januar 2024.

Store Torv set mod domkirken i 1840'erne med Mariane Levin stående i døren til sin modehandel i nr. 10 i husrækken til venstre. Akvarel af Hans Frederik Meyer Visby, ca. 1895, Aarhus Stadsarkiv.

Vandrestilling om dansk jødisk liv gennem 400 år kommer til Aarhus

Udover den mere traditionelle 400 års tidslinje for jødisk danmarkshistorie tegner udstillingen også en 400 års tolerance kontra intolerance-tidslinje. Derudover er der lokale elementer, der fokuserer på jødisk liv i Aarhus, siden den første jøde slog sig ned i byen i 1687. Som en del af udstillingen tilbydes også en digital byvandring om jødisk historie i Aarhus samt undervisningsmateriale, der især henvender sig til grundskolens mellemtrin og udskoling.

Man kan knap tale om jødiske købmænd i Aarhus uden først at nævne Hartvig Philip Rée. Han skabte sig et mindre handelsimperium i byen og blev en anerkendt og rig borger. Han opbyggede en jødisk menighed omkring sig og sikrede dens fodfæste i Aarhus. På den måde banede han vejen for mangt og meget.

Der var dog også mange andre jødiske forretningsfolk, der udmærkede sig på forskellig vis i Aarhus. Men selvom de på egen hånd skabte succes for sig selv, bliver de sjældent bliver fortalt om.

Brødre og kompagnoner indtager Lille Torv

Lazarusbrødrene, Magnus og Nathan, og deres forretninger var en stor del af handelsmiljøet omkring Lille Torv gennem en god portion af 1800-tallet. De kom oprindeligt fra Viborg, hvor deres far havde været købmand, men boede tilsyneladende i Randers, inden de flyttede til Aarhus.

Magnus Lazarus, der var den ældste af brødrene, kom til Aarhus i 1833 og flyttede fra første færd ind i gården på Lille Torv 6, hvor han lejede nogle lokaler til både sit private hjem og sin forretning. Snart efter åbnede han en manufakturhandel, hvor han solgte forskellige slags tekstilvarer af alt fra silke til bomuld og lærred.

I 1835 flyttede Nathan Lazarus også til byen og åbnede sin egen manufakturhandel på det diagonalt modsatte hjørne af Lille Torv med adressen Immervad 1. De to brødre

kom dermed til at ligge i konkurrence med hinanden, men kun frem til 1837, hvor de slog forretningerne sammen i et fælles handelshus med navnet "N. & M. Lazarus". De købte gården på Lille Torv 6 og udvidede deres handel til også at omfatte kolonialvarer.

Udover at samle forretningerne på Lille Torv 6 samlede de to brødre også deres familier på stedet. Deres hustruer og børn, deres mor og Nathans svigermor samt tjenestefolk, lærlinge og andre ansatte boede alle under samme tag i gården.

Forretningen gik strygende, og Magnus blev endda forstander for den jødiske menighed i Aarhus. Snart blev familien dog ramt af den ene ulykke efter den anden. Nathan døde i 1846, og hans hustru fulgte året efter. Deres børn kom i pleje hos Magnus' familie, og Magnus stod nu alene som familieoverhoved, forsørger og forretningsejer. I 1855 ramte ulykken igen, da Magnus' mor og hans ældste plejebarn - Nathans søn, Ludvig - døde inden for kun én måned.

Alligevel lykkedes det Magnus at føre handelshuset "N. & M. Lazarus" videre og med stor succes. I 1870'erne var han ligefrem en af Aarhus' største skatteydere og rigeste borgere. Magnus solgte virksomheden i 1879, men Lazarusnavnet levede videre, tæt knyttet til både en af byens tidligere, store virksomheder og i kaldenavnet "Lazarus' gård", som man blev ved at kalde bygningen på Lille Torv 6, indtil den blev revet ned i 1898.

Portræt af Magnus Lazarus, købmand på Lille Torv 6 i Aarhus, ograf, ca. 1890. Brabrand-Årslev Lokalhistoriske Arkiv.

Lille Torv set mod Vestergade og Guldsmædgade. Bygningen midt i billedet er Lazarus' gård på Lille Torv 6, om i dag er nedrevet. Hammerschmidt Foto, 1895, Aarhus Stadsarkiv.

Selvstændig forretningskvinde på Store Torv

Mariane Levin var en af de få kvinder - jødiske som kristne - der blev en central del af handelslivet i Aarhus. Hun kom til Aarhus i 1843 sammen med sine forældre, Salomon og Gottong. Faderens førte en såkaldt industrihandel, og det gik så godt, at familien på under et år kunne flytte både forretningen og hjemmet til Store Torv - en af byens bedste beliggenheder. Men Salomon døde ikke længe efter, og Gottong arvede industrihandlen. Hun inddrog Mariane i forretningen på en måde, så de overtog hver sin del; Mariane tog sig af industrihandles modeartikler, mens Gottong solgte glas- og porce-

lænsvarer. Sådan drev mor og datter forretningen sammen, men Gottong var ikke helt ung længere og blev snart for svag til arbejdet. I 1848 anmodede Mariane derfor Aarhus Borgerrepræsentation om tilladelse til at overtage sin mors forretning, men det blev afvist.

Mariane måtte klare sig med sin modehandel, men da hun var en dygtig og respekteret forretningskvinde, blev det en stor succes. Hun lå altid inde med et stort udvalg af varer til både mænd og kvinder, voksne og børn, og hun var altid efter den nyeste mode, som hun tog med sig hjem fra forretningsrejser i udlandet. Sådan opbyggede hun forretningen til at blive et større "Industri- og Mode-Magazin".

Gennem årene beskæftigede Mariane hele tre butiks- og syjomfruer og to-tre tjenestepiger ad gangen. Samtidig forsørgede hun sin mor, der boede hos Mariane frem til sin død i 1864, samt en plejedatter, Mary Hansen, som hun må have taget til sig i begyndelsen af 1870'erne.

Mariane giftede sig aldrig. Hvis hun havde gjort det, havde hun ikke kunne beholde sin forretning, men måtte ifølge lovgivningen opgive den til sin mand. I stedet brugte hun sin energi på at være en kærlig mentor for de syjomfruer, som hun ansatte og uddannede til kompetente, selvforsørgende kvinder.

I 1863 flyttede Mariane Levin sit hjem og forretning til det prægtige "hvide palæ" Lille Torv 2, hvor hun lejede sig ind hos bygningens ejer, grosserer J.U. Gerdes. Her blev hun frem til 1870, men flyttede inden for de næste fem år herefter til Vestergade 10. I 1875 trak Mariane sig tilbage fra arbejdslivet og solgte forretningen til frøknerne Elisabeth Simonsen og Henriette Schwartz.

Herefter levede Mariane af sin formue sammen med sin plejedatter, indtil hun døde i 1886. Her bragte Aarhus Stiftstidende en nekrolog over hende, hvor der stod:

"I mandags døde her i Byen Frøken Mariane Levin, en Dame, hvis ualmindelige Egenskaber fortjene at omtales. For omtrent 40 Aar siden begyndte Frk. Levin en Mode- og Industri-Forretning, der i Aarenes Løb ved hendes sjældne Dygtighed naaede et betydeligt Omfang og beskæftigede en Mængde unge Piger, for hvilke hendes kloge og kjærlige Ledelse ofte blev til stor Nytte. For den Fattige havde hun altid Raad og Hjælp, og Mange ville mindes hende med Taknemmelighed. Sine sidste Leveaar tilbragte Frk. Levin i Privatlivet."